



УДК 343.14

**М. Г. Щербаковський,**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

### **ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕТАП ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

*Розглянуто зміст етапів доказування у кримінальному провадженні. Показано, що заключним його етапом є використання доказів, яке являє собою розумове та праксеологічне оперування доказовою або орієнтуючою інформацією з метою вирішення кримінально-правових, процесуальних, криміналістичних і кримінологічних завдань.*

**Ключові слова:** кримінальне провадження, доказування, етапи доказування, використання доказів.

**Постановка проблеми.** Доказування, яке здійснюється у встановленій законом формі сторонами кримінального провадження, є основним змістом кримінально-процесуальної діяльності. Поняття кримінально-процесуального доказування, його зміст і структура є предметом тривалої дискусії вчених. Аналіз висловлених точок зору правників дає підстави для висновку, що доказування у кримінальному судочинстві розглядається як пізнавальна діяльність, що

здійснюється в установленій законом процесуальній формі, спрямованій на отримання сукупності доказів та обґрунтування ними відповідних процесуальних рішень у кримінальному судочинстві. Проте структурні елементи цього процесу вчені визначають по-різному.

**Стан дослідження.** У науці кримінального процесу поширилася думка, що процес доказування – це діяльність, пов'язана зі збиранням, перевіркою й оцінюванням доказів. Кожну з названих складових одні автори вважають окремими етапами доказування [1, с. 28–29; 2, с. 8–9; 3, с. 23], інші – взаємозалежними елементами цієї діяльності [4, с. 298–300]. В. І. Галаган стверджує, що збирання доказів є одним із завдань кримінально-процесуальної діяльності й здійснюється на всіх її етапах [5, с. 83]. Р. С. Белкін вважає, що збирання, дослідження й оцінювання доказів не є різночасовими етапами, які змінюють один одного, це різні сторони процесу доказування. Учений зазначає, що на різних стадіях цього процесу та чи інша сторона може виступати на перший план, але інші сторони залишаються [1, с. 9].

**Метою** статті є розгляд етапів доказування та доведення, що наступним, логічним і завершальним його етапом є використання доказів для вирішення певних завдань.

**Виклад основного матеріалу.** Згідно зі ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України процес доказування «полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів». Однак щодо структурних елементів доказування у процесуалістів не склалося однотайності думок. У літературі неодноразово зазначалося, що схема доказування, яка складається лише з трьох традиційних компонентів, не має універсального характеру. Тричленну структуру процесу доказування дослідники нерідко доповнюють такими компонентами, як висування версій [6, с. 210–211], винесення висновків у кримінальному провадженні [7, с. 220], пошук, виявлення та закріплення (фіксація) [8, с. 43] або процесуальне оформлення доказів [4, с. 298], використання доказів [9, с. 367–374], формування доказів [10, с. 10], дослідження доказів (розуміючи під ним перевірку) [11, с. 7] тощо. Пропонується структура доказування, яка містить такі основні елементи: збирання (формування), перевірка, оцінювання доказів, обґрунтування висновків у кримінальному провадженні з метою встановлення істини та вирішення завдань кримінального судочинства [10, с. 4]; збирання, формування й використання доказів [12, с. 38]; виявлення, збирання, закріплення, перевірка й оцінювання доказів, застосування відповідних кримінально-процесуальних норм [13, с. 43]; закріплення фактичних даних, їх перевірка, оцінювання доказів та обґрунтування висновків у кримінальному провадженні [14, с. 15]; збирання (формування) доказів та їх процесуальних джерел; перевірка цих доказів і джерел; оцінювання доказів та їх процесуальних джерел; прийняття процесуального рішення та його аргументація (мотивація) [15, с. 42].

На нашу думку, сутність доказування полягає не тільки у збиранні, дослідженні й оцінюванні доказів, які умовно можна визначити відповідно як початкові етапи доказування. Як слушно зазначає В. Д. Берназ, після виявлення фактичних даних, їх фіксації й видучення вони використовуються для виявлення нових даних [16, с. 258]. Наступним і логічним етапом, як пише А. Р. Белкін, є використання доказів з метою доказування [9, с. 367]. Цей етап є логічним тому, що сам сенс доказування полягає в тому, щоб якимось використати зібрані, досліджені й оцінені докази. З одного боку, це – саме останній етап, відірваний у часі від попередніх, адже є очевидним, що не можна використати доказ, не отримавши, не дослідивши та не оцінивши його. З іншого боку, процес роботи з доказами – явище комплексне, один доказ може перебувати тільки на стадії дослідження, інший – уже на стадії використання, причому не виключено, що наступний доказ може з'явитися лише після використання попереднього.

Висловлені точки зору щодо структури процесу доказування зумовлюють на необхідність пошуку її уніфікації, надання їй якомога більш загального вигляду, що ілюструє рух як окремо взятого доказу, так і всієї сукупності доказів, що фігурують у кримінальному провадженні. Такою універсальною структурою доказування, на погляд М. А. Погорецького, міг би стати поділ його на два етапи, що становлять його як єдиний процес: перший – отримання доказів, другий – використання доказів для обґрунтування процесуальних рішень у кримінальному провадженні [17, с. 21]. Аналогічну думку висловлює М. П. Кузнецов, який робить висновок, що «доказування складається із збирання, перевірки, оцінювання доказів і їх використання під час встановлення обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, а також обґрунтування висновків, які випливають із них» [18, с. 10]. Дещо іншу позицію займає В. М. Стратонов, який вважає, що використання доказів є заключним етапом роботи з доказами у структурі слідчої дії, оскільки після їх збирання, дослідження й оцінювання суб'єкт доказування оперує ними, застосовує з певною практичною метою, за допомогою чого вирішує завдання встановлення істини у кримінальному провадженні [19, с. 149]. На нашу думку, використання здобутих під час провадження слідчої дії доказів виходить за її межі й здійснюється з різними цілями, зокрема під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Ми приєднуємося до думки тих учених, які обґрунтовують виділення в процесі доказування окремого етапу «використання доказів» як такого елемента, який би вказував на цільове призначення всієї попередньої доказової діяльності, оскільки збирання, перевірка й оцінювання доказів здійснюються для того, щоб згодом оперувати доказами, використовувати їх як засіб доказування. Таким чином, використання доказів являє собою заключний етап роботи з доказами, який настає після їх збирання, перевірки та оцінювання. Сутність цього

етапу процесу доказування полягає в тому, що використання доказів – це робота з доказами щодо їх застосування, оперування ними в певних цілях кримінального провадження. Підтримуючи в цілому пропозицію щодо виокремлення використання доказів від процесу їх збирання (формування), перевірки та оцінювання, додамо, що цілі використання наявних доказів є більш різноманітними. Розглянемо мету і зміст цього етапу доказування.

«Використання» визначається як «уживання чого-небудь з користю» [20, с. 412]. Використання доказів – досить неоднозначне та складне поняття, яке в літературі визначається по-різному. Так, Л. Ю. Ароцкер пише, що використовувати докази – означає збирати, застосовуючи для цього відповідні процесуальні й криміналістичні прийоми, дані, які підтверджують або спростовують висновок про факти [21, с. 36]. На нашу думку, вказані завдання вирішуються під час перевірки доказів. Р. С. Белкін розглядає використання доказів як оперування ними під час доказування обставин, які треба дослідити у кримінальному провадженні, при цьому використання доказів, оперування ними і є, власне, доказуванням [22, с. 25]. Таким чином, учений ототожнює процес доказування й використання доказів, із чим не можна погодитись. В. М. Тертишник і С. В. Слінько визначають використання доказів як побудову висновків у кримінальному провадженні й обґрунтування рішень [23, с. 68]. На нашу думку, вказана трактовка використання доказів обмежується лише розумовою діяльністю. Із точки зору Б. О. Матійченка, використання доказів – етап їх оцінювання [24, с. 98]. І таке визначення викликає заперечення, по-перше, тому, що оцінювання – розумова діяльність, а використання доказів може втілюватися в практичні дії, по-друге, коли доказ у результаті оцінювання визнається непридатним до використання, то його оцінювання не буде завершеним, що не логічно. Г. Ш. Берлянд звертає увагу на те, що використання доказів є психічною діяльністю, тобто «внутрішньою», невидимою дією, яка здійснюється в розумі й реалізується в діях «зовнішніх» – у збиранні, дослідженні й оцінюванні нових доказів [25, с. 24]. Вважаємо, що у «внутрішній» діяльності слідчого більшою мірою превалюють не психічні процеси, а логічні процедури, зовнішній прояв яких виявляється у постановці тактичних завдань і шляхів їх вирішення під час кримінального провадження.

Проведений аналіз свідчить про те, що «використання доказів» розглядається дослідниками, виходячи із сутності процедури доказування, при цьому під «використанням» розуміються або окремий етап доказування, або ж увесь процес у цілому. У такому підході лишається незрозумілою процедура використання доказів. У визначенні сутності використання доказів удалим видається термін «оперування», використаний Р. С. Белкіним, оскільки цей термін повною мірою відбиває всю широту можливостей, яка відкривається перед сторонами та судом стосовно застосування доказів. Схожої думки

дотримується М. А. Погорецький, який під використанням доказів розуміє логічну й практичну діяльність, яка полягає в оперуванні ними з метою доказування [17, с. 22]. Ця дефініція потребує, на нашу думку, уточнення. Як відзначалося вище, термін «використання доказів» не є тотожним «доказуванню». Очевидно, що поняття доказування є більш широким, ніж поняття використання доказів, оскільки охоплює також стадії збирання, дослідження, оцінювання та перевірки доказів і, очевидно, доказування може здійснюватись навіть тоді, коли немає жодного доказу, а є лише інформація, яка вимагає перевірки, та фіксації й тільки згодом може перетворитися на доказ. Водночас використання доказів може відбуватись лише за наявності хоча б одного належним чином отриманого й оціненого доказу.

Ураховуючи викладене вище, вважаємо, що використання доказів доцільно визначити як окремий етап доказування, який являє собою розумове (логічне) та праксеологічне (діяльнісне) оперування доказами з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню, а також вирішення інших завдань, які мають значення у кримінальному провадженні. Розумове (логічне) оперування доказами здійснюється завдяки внутрішньому процесу у свідомості суб'єкта доказування, а практичне – зовнішнім діям, їх реалізації під час розслідування.

Використання наявних доказів може бути передумовою збирання, дослідження, оцінювання та перевірки нових доказів [26, с. 195]. Як слушно відзначає Г. Ш. Берлянд, процес пізнання обставин злочину починається лише остільки, оскільки в уже відомих обставинах виявляються ознаки злочину [25, с. 24]. Під час розслідування злочину можна говорити про первинну кримінально-релевантну інформацію, яку ще слід перевірити, оскільки лише перевірена та підтверджена згідно з кримінальним процесуальним законом інформація може вважатися достовірною й придатною для подальшого використання [27, с. 27].

Загальні цілі використання доказів під час розслідування злочинів були розглянуті А. Р. Белкіним і містять такі складові: 1) перевірка: версій, інших доказів, орієнтуючої та розшукової інформації з метою їх оцінювання; 2) обґрунтування: прийнятих рішень, обвинувального висновку; 3) моделювання: слідчої ситуації, механізму злочину, психологічного портрету та зовнішності злочинця; 4) отримання нових доказів, нової оперативної та розшукової інформації, формування комплексів доказів; 5) демонстрація доказів учасникам процесу на предмет: усунення наявних суперечностей між доказами, викриття в наданні неправдивих свідчень та отримання нових доказів, переконання у безглуздісті протидії розслідуванню, подолання кругової поруки співучасників [9, с. 370].

На підставі аналізу слідчо-експертної практики С. П. Лапта розглядає такі вектори використання експертиз під час розслідування злочинів: у доказуванні, тактичному й організаційному плані, у профілактиці злочинів [28, с. 16–17].

Вважаємо, що позначені науковцями положення вимагають більш чіткого логічного підґрунтя та подальшої деталізації й розробки. На нашу думку, можна виділити чотири загальні напрями використання доказів та окремі цілі під час розслідування злочинів, що їм відповідають [29, с. 422–447]: 1) кримінально-правовий – кваліфікація злочинних дій (установлення ознак, елементів складу злочину); 2) кримінально-процесуальний – отримання нових доказів, перевірка інших доказів, формування комплексів доказів, обґрунтування процесуальних рішень; 3) криміналістичний – висунення й перевірка версій, моделювання механізму злочину та його складових (невідомого злочинця, знаряддя та ін.), ідентифікація осіб і предметів; подолання протидії розслідуванню; обґрунтування тактичних рішень тощо; 4) кримінологічний – установлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів. Характеризуючи ці напрями, наголосимо, що вони є взаємопов'язаними й взаємно обумовлюють один одного. Це пояснюється головною метою діяльності суб'єктів їх використання у межах кримінального судочинства – повним, об'єктивним розслідуванням злочинів.

**Висновок.** На підставі викладеного вище можна сформулювати таку дефініцію: використання доказів у кримінальному провадженні є наступним після їх збирання, перевірки та оцінювання етапом доказування, зміст якого становить розумове (логічне) та праксеологічне (діяльнісне) оперування встановленою доказовою або орієнтуючою інформацією з метою вирішення кримінально-правових, процесуальних, криміналістичних і кримінологічних завдань.

**Список бібліографічних посилань:** 1. Белкин Р. С. Собирание, исследование и оценка доказательств: сущность и методы: монография. М.: Наука, 1966. 293 с. 2. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе: монография. М.: Юрид. лит., 1964. 179 с. 3. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: науч.-практ. пособие. М.: Проспект, 2000. 192 с. 4. Теория доказательств в советском уголовном процессе/отв. ред. Н. В. Жогин. М.: Юрид. лит., 1973. 736 с. 5. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 526 с. 6. Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькин П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 1978. 303 с. 7. Кокорев Л. Д., Кузнецов В. П. Уголовный процесс: доказательства и доказывание. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 1995. 272 с. 8. Ларин А. М. Работа следователя с доказательствами: монография. М.: Юрид. лит., 1966. 156 с. 9. Белкин А. Р. Теория доказывания: пособие. М.: Норма, 2007. 528 с. 10. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Київ: Вища шк., 1984. 133 с. 11. Каз Ц. М. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе. Саратов: Саратов. гос. ун-т, 1968. 68 с. 12. Дегтярь Т. С. Собирание и формирование доказательств в процессе расследования преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2001. 179 с. 13. Москалькова Т. В. Этика уголовно-процессуального доказывания (стадия предварительного расследования).

М.: Спарк, 1996. 125 с. **14.** Сиблева Н. В. Допустимость доказательств в советском уголовном процессе. Киев: УМК ВО, 1990. 68 с. **15.** Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ; Тернопіль: Терно-граф, 2005. 272 с. **16.** Берназ В. Д. Доказування за новим КПК України: поняття, структурні елементи // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Одеса, 2 листоп. 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 255–259. **17.** Погорєцький М. А. Актуальні питання теорії доказів // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження проф. М. М. Михеєнка): матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 груд. 2012 р.). Харків: Вид. Строков Д. В., 2013. С. 15–22. **18.** Кузнецов Н. П. Доказывание и его особенности на стадиях уголовного процесса России: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 1998. 36 с. **19.** Сратонов В. М. Завдання слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування злочинів // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2014. № 2. С. 143–155. **20.** Словник української мови: в 11 т. Т. 1. Київ: Наук. думка, 1970. 800 с. **21.** Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. М.: Юрид. лит., 1964. 223 с. **22.** Белкин Р. С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. М.: ВШ МВД СССР, 1970. 130 с. **23.** Тertyшник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств. Харьков: Арсис, 1998. 256 с. **24.** Матийченко Б. А. Вопросы оценки заключения эксперта следователем и судом // Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы: сб. науч. тр. ВНИИСЭ. М., 1987. С. 96–100. **25.** Берлянд Г. Ш. Понятие использования доказательств в советском уголовном процессе // Экспертиза при расследовании преступлений: информ. материалы. Вып. 9. Вильнюс, 1971. С. 22–32. **26.** Кримінальний процес: підручник/за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с. **27.** Кручинина Н. В. Основы учения о досудебной проверке уголовно-релевантной информации. М.: Моск. гос. юрид. акад., 2008. 323 с. **28.** Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 227 с. **29.** Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

*Надійшла до редколегії 16.03.2017*



### **Щербаковский М. Г. Использование доказательств как этап доказывания в уголовном производстве**

*Рассмотрено содержание этапов доказывания в уголовном производстве. Показано, что его заключительным этапом является использование доказательств, представляющее собой мыслительное и праксеологическое оперирование доказательственной или ориентирующей информацией с целью решения уголовно-правовых, процессуальных, криминалистических и криминологических задач.*

**Ключевые слова:** уголовное производство, доказывание, этапы доказывания, использование доказательств.

### **Shcherbakovsky M. G. Using evidence as a stage of proving in criminal proceedings**

*We distinguish from three to nine stages of proving in criminal proceedings within the special literature. The author argues that the collection, research and evaluation of evidence are initial stages of proving. Its final stage is the usage of evidence obtained during the investigation of a crime.*

*The author has allocated four common directions of using evidence and specific objectives during the investigation of crimes that relate to them. The purpose of using evidence in criminal and legal direction is the qualification of criminal acts, setting features and elements of corpus delicti. Evidence is used in criminal and procedural direction in order to obtain new evidence, verification of other evidence, forming complexes of evidence, grounding procedural decisions. The evidence in forensic direction is used to nominate and verify leads, modeling mechanism of a crime and its components (unknown perpetrator, tools, etc.), identifying persons and objects; overcoming the counteraction to investigation; grounding tactical decisions, etc. Evidence is used in criminological direction to establish the causes and conditions that contributed to the commission of crimes.*

*The usage of evidence in criminal proceedings is the next stage of proving after the collection, verification and evaluation of evidence, the content of which is rational (logical) and praxeological (of activity) operating of the established proving or directing information to address criminal and legal, procedural, forensic and criminological tasks.*

**Keywords:** criminal proceedings, evidence, stages of proving, usage of evidence.

